

²⁴ Попов П. М. Огляд стану книжкових фондів Волинського музею. 1931. – ІР НБУВ, ф. 285 (архів Попова П. М.), № 516, 60 арк.

²⁵ Попов П. М. Повідомлення про наукове відрядження в травні 1931 р. – ІР НБУВ, ф. 285, № 516, арк. 4, арк. 1–43; Попов П. М. Доповідна записка [щодо стану книжкових фондів Волинського музею]: 1931. – ІР НБУВ, ф. 33 (Маслов С. І.), № 2787, 34 арк.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 285, № 495–557.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 285, арк. № 516, 177 (17); П. М. Попов посилається на статтю К. Харламповича «Новая библиографическая находка. Переводная статья кн. А. М. Курбского: «От друга диалектики Иоана Спанинбергера о силогизма вытолковано» (Киевская старина. – 1900. – Июль-авг. – Т. LXX. – С. 221).

²⁸ Попов А. Описание рукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А.И.Хлудова. – М., 1872. – С. 116–118.

²⁹ Попов П. М. Повідомлення про наукове відрядження в травні 1931 р. – ІР НБУВ, ф. 285, № 516, арк. 4, арк. 1–43.

³⁰ Там само, арк. 100–186.

³¹ Рукописи Волинського державного музею. Список, складений М.В.Геппенером 23 січня 1934 р. – Архів ІР НБУВ, оп. 1, спр. 44, арк. 40.

³² Архів ІР НБУВ, оп. 1, спр. 44, арк. 41–67.

³³ ІР НБУВ, ф. 1, 2749, арк. 1.

³⁴ Акт передачі документів від відділу рукописів до ЦДДАК України. – Архів ІР НБУВ, оп. 1, спр. 135, арк. 24, 29.

³⁵ ЦДАВО України, ф. 2227, спр. 414–415, 424–425, 427.

³⁶ Там само, ч. 2, арк. 241–243.

³⁷ Там само, арк. 217–233 зв.

³⁸ Там само, арк. 176.

³⁹ Мишук С. М. Рукописні конфесійні пам'ятки XVII–XIX ст. Волинського державного краєзнавчого музею в Житомирі // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 5. – С. 125–133.

Валерій Власенко

КОСТЬ МАЦІЄВИЧ

І УКРАЇНСЬКИЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ КЛУБ У ПРАЗІ

Кость Адріанович Мацієвич (1873–1942) – відомий учасник українського національно-визвольного руху початку ХХ ст., державний діяч періоду Української революції 1917–1921 рр., один з ідеологів і провідників Української радикально-демократичної партії й Української партії соціалістів-федералістів, громадсько-політичний діяч української еміграції міжвоєнного періоду, фахівець у галузі сільськогосподарської економії, кооперації та громадської агрономії, професор українських вищих шкіл у Чехо-Словаччині, керівник низки громадсько-політичних і фахових організацій.

Його життя й діяльність частково відображено в енциклопедично-довідкових виданнях¹, мемуарно-документальних працях учасників українського національно-визвольного руху, національного державотворення 1917–1921 рр. та політичної еміграції міжвоєнного періоду².

У працях російських науковців першої чверті ХХ ст. показано роль К. Мацієвича на ниві сільськогосподарської науки³, дослідники з української еміграції та діаспори відзначили його роль у галузі кооперації та економіки сільського господарства⁴. З початком відомої «перебудови» другої половини 1980-х рр. інтерес до постаті К. Мацієвича посилюється. Його почали згадувати як одного з яскравих представників так званої «школи Чаянова»⁵. В останнє десятиліття з'явилася низка публікацій, присвячених фаховій діяльності вченого⁶, його роботі на дипломатичній ниві⁷, науковим студіям⁸. У цей же час опубліковано розвідки біографічного характеру⁹.

Проте, незважаючи на посилення інтересу до постаті К. Мацієвича, багато сторін його життя, діяльності і наукового доробку залишаються невідомими або недостатньо висвітленими. Передусім, малодослідженою є громадсько-політична діяльність Костя Адріановича в еміграції. Він брав активну участь у суспільно-політичному житті української еміграції, сприяв утворенню та розвитку різноманітних громадсько-політичних організацій, наукових установ, деякі з яких очолював. У цій статті спробуємо показати роль К. Мацієвича у становленні та розвитку однієї з таких організацій – Українського республікансько-демократичного клубу (УРДК).

Український республікансько-демократичний клуб виник 1925 р. у Празі з ініціативи відомих діячів Української революції 1917–1921 рр., які опинилися в еміграції. Вони підтримували Державний Центр УНР в екзилі й належали до Української радикально-демократичної партії (УРДП). Саме створення Клубу було одним з виявів публічної політичної діяльності УРДП. Він об'єднував представників різних політичних напрямів, але основну масу його членів складали радикал-демократи. Статут Клубу, який підготували до затвердження у червні того ж року, підписали члени ініціативної групи професори О. Білецький, К. Лоський, О. Логоцький, О. Шульгин, доцент А. Яковлів¹⁰. Установчі збори його відбулися 22 грудня 1925 р.¹¹, хоча в архівних документах натрапляємо й на іншу дату – 21 грудня того ж року¹². На нашу думку, перша дата є більш вірогідною, оскільки первісний документ – протокол установчих

зборів – датується саме цим числом, тоді як 21 грудня наводиться у документах, що стосуються відзначення 10-літнього ювілею Клубу. Головував на зборах Федір Щербина, привітальне слово виголосив Олександр Лотоцький, оприлюднив статут Кость Лоський. До фундаторів Клубу, яких було понад 30 осіб, належав і К. Мацієвич¹³.

Керівним органом УРДК була управа у складі голови, його заступників, членів, секретаря та скарбника. Очолювали організацію професори Олександр Лотоцький (1925–1928), Кость Мацієвич (1928–1931), Максим Славінський (з 1931 р.)¹⁴. Костя Адриановича обрали головою УРДК 26 жовтня 1928 р. Його кандидатуру запропонував О. Лотоцький, який виїжджав у Варшаву. А 14 квітня 1931 р. загальні збори Клубу обрали новий склад управи на чолі з М. Славінським. Проте Кость Андрианович залишався заступником голови ще майже 5 років поспіль. З листопада 1929 р. по 1 березня 1930 р. К. Мацієвич перебував у відпустці, замість нього виконував обов'язки голови Валентин Садовський.

У різний час членами управи були М. Битинський, Б. Бутовський, Є. Гловінський, П. Головка, Л. Грабина, В. Демиденко, І. Зварічук, П. Зленко, В. Зонь, А. Зубенко, В. Кибальчич, А. Кмета, В. Кучеренко, Б. Лисянський, З. Мірна, Т. Олесюк, П. Пархоменко, Т. Пихтін, Є. Приходько, О. Покрасен, В. Садовський, Б. Туник, П. Феденко, Л. Чикаленко, С. Шишковський, А. Яковлів та ін. За часів головування К. Мацієвича у складі управи працювали Борис Бутовський (секретар), Євген Гловінський (заступник), Петро Головка (член), Петро Зленко (скарбник), Артем Зубенко (член), Василь Кучеренко (член), Зінаїда Мірна (заступник), Валентин Садовський (заступник), Панас Феденко (член), Степан Шишківський (член).

Структурними підрозділами Клубу в перші роки його існування були секції (пізніше вони називалися відділами): літературно-музична (літературно-артистична) на чолі із Зінаїдою Мірною, потім долучився до її роботи Євген Маланюк; військово-історична у складі Т. Пихтіна, О. Ковалевського, О. Покрасена; Бюро праці, до складу якого спочатку входили П. Пархоменко, І. Боровик, В. Філонович¹⁵. Крім того, створювалися комісії. Так, у 1930 р. сформовано комісію з організації свят у складі З. Мірної, П. Головка та А. Зубенка.

Загальна кількість членів Клубу постійно зростала. На початку 1926 р. їх налічувалося 38 осіб, 1927 р. – 83, 1928 р. – 94, 1929 р. – 133, 1930 р. – 146, 1931 р. – 151, 1932 р. – 153, 1933 р. – 159, 1934 р. – 161, 1936 р. – 163 особи¹⁶. Уповільнен-

ня темпів зростання кількісного складу організації на початку 30-х рр. пояснювалося кількома причинами. По-перше, скрутним матеріальним становищем значної частини українських емігрантів у період світової економічної кризи 1929–1932 рр., коли важко було знайти роботу та засоби до існування, не кажучи вже про сплату членських внесків. По-друге, згоранням чеською владою допомоги українським вищим школам. Заборона нею набору нових студентів призвели до ліквідації Української господарської академії (1922–1935), Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова (1923–1933). Значна частина емігрантів змушена була шукати кращого життя в інших країнах Європи і Америки, внаслідок чого зв'язки з Клубом поступово втрачалися. Територіально члени УРДК розподілялися таким чином: на 1 січня 1931 р. на Прагу та її околиці припадало 64 особи, Подебради – 12, інші місцевості ЧСР – 12, поза межами ЧСР проживало 63 особи¹⁷, а на 1 січня 1936 р. відповідно 40, 2, 41 і 80 осіб¹⁸.

У 1928 р. з ініціативи К. Мацієвича Клуб став колективним членом Українського об'єднання в ЧСР, яке тільки-но виникло¹⁹. Головою організації був член УРДК і УРДП Андрій Яковлів. Об'єднання утворилося на протигагу Українському комітету в ЧСР, де переважали українські есери. Крім політичних, ця організація займалася культурно-просвітницькими справами. У другій половині 1930-х рр. вона мала 158 індивідуальних членів. Її осередки діяли у Празі, Подебрадах, Мельнику та на Закарпатті. Проіснувала організація до 1939 р.²⁰ Інтереси УРДК в Українському об'єднанні представляв його голова. Співпраця двох організацій давала позитивні результати у справі працевлаштування українських емігрантів у країнах Європи та Америки, про що йтиметься нижче.

Кошти Клубу формувалися із членських внесків, добровільних пожертв, що збиралися під час проведення громадських заходів, грошей, зібраних за так званими «підписними листами» (добровільні внески на певні потреби), та позичок з допомогового комітету Клубу. Наприкінці 1926 р. доходна частина складала 3711 чеських крон, 1927 р. – 3348, 1928 р. – 2171, 1929 р. – 2413, 1930 р. – 8600 крон²¹. Збільшення доходів у 1930 р. пов'язане з інфляційними процесами під час світової економічної кризи та збиранням пожертв на ювілейний дар Олександру Олесю.

Головним завданням УРДК було забезпечення умов здійснення культурної і політично-освітньої діяльності як для своїх членів, так і широкого за-

галу української еміграції. Організація влаштовувала академії, на яких виголошувалися доповіді, подавалися реферати, присвячені національним святкам, відомим подіям чи особам. Це – Шевченківське свято, ювілей І. Франка, проголошення незалежності УНР (IV Універсалу), Акту Злуки УНР і ЗУНР, 10-річчя перебування українців в еміграції, 10 років існування Чехо-Словацької Республіки (ЧСР), 80-річний ювілей першого Президента ЧСР Т. Масарика, 40-ліття літературної діяльності О. Кобилянської, 50-річчя з дня народження Олександра Олеся, роковини смерті Симона Петлюри, пам'яті М. Галушинського, М. Грушевського, М. Левицького, Є. Чикаленка, П. Холодного та ін.

На таких академіях виголошувалося вступне слово голови Клубу, а потім – окремі доповіді. Впродовж 1926–1935 рр. відбулася 41 академія, на яких зроблено 106 доповідей²². Доповідачами були відомі громадсько-політичні діячі української еміграції, професори українських вищих шкіл, військові, зокрема, О. Алмазов, О. Безпалко, Л. Білецький, І. Бочковський, Д. Дорошенко, М. Левицький, Р. Лісовський, М. Літвицький, П. Лисянський, О. Лотоцький, [М]. Омелянович-Павленко, В. Приходько, В. Прохода, С. Сірополко, М. Славінський, С. Смаль-Стоцький, П. Феденко, В. Філонович, А. Чернявський, О. Шульгин, А. Яковлів, чеські науковці І. Хорват, Ф. Лома.

За час головування у Клубі К. Мацієвич зі вступним словом виступав на академіях, присвячених 10-літтю ЧСР та 10-літтю відновлення УНР (1928)²³, 11-й і 12-й річницям проголошення самостійності України (1929, 1930)²⁴, четвертим роковинам смерті С. Петлюри (жалобна академія, 1930)²⁵, а також на урочистих сходах щодо 80-ліття від дня народження Президента ЧСР Т. Масарика (1930)²⁶, Шевченківському святу (1931)²⁷. Кость Адріанович виголошував на академіях також доповіді, а саме: «Націоналізм С. Петлюри» (1929)²⁸, «Є. Чикаленко як тип українського хлібороба» (1929)²⁹, «Галушинський як громадський і політичний діяч» (1931)³⁰, «С. Петлюра та сучасність» (1933)³¹, «IV Універсал у світлі сучасності» (1935)³².

Упродовж 1926–1935 рр. стараннями Клубу відбулося 83 товариські сходи, присвячені поточним проблемам української еміграції, міжнародному становищу, окремим особам чи подіям. На них було прочитано 97 доповідей та рефератів³³. Порушувалося широке коло питань. Так, Кость Адріанович виступав на такі теми: «Земельна справа на Україні» (1926)³⁴, «Стан хліборобства на Україні» (1928), «Про діяльність О. Лотоцького до революції» (1928)³⁵, «Роковини Т. Шевчен-

ка в українському життє» (1928)³⁶, «Головна еміграційна рада та національний податок» (1930, у співавторстві з О. Шульгином та А. Яковлівим)³⁷, «Діяльність Клубу (УРДК – В. В.) за 5 років» (1931), щодо справи скликання «Українського національного конгресу» (1934), «Розподіл Росії – проблема нових держав на Близькому і Далекому Сході» (1934, у співавторстві з М. Славінським), «Криза демократії» (1934, у співавторстві з І. Бочковським та В. Садовським)³⁸.

Іноді через політичні уподобання доповідачів, приналежність їх до певної політичної групи чи партії на сходах виникали непорозуміння. Так, 22 березня 1929 р. на Шевченківському святі Л. Білецький виголосив політичну агітаційну промову, в якій негативно оцінив Варшавський договір 1920 р. На засіданнях управи і загальних зборах Клубу цей виступ було засуджено³⁹. Траплялися випадки заборони чеською владою сходів або загальних зборів із політичних мотивів. Так, 1930 р. місцева адміністрація не дозволила провести загальні клубні збори, на яких професор А. Ковалів збирався доповісти про «харківський процес»⁴⁰.

Клуб влаштовував просвітницькі акції для емігрантів. Так, у 1929 р. для членів української громади управа Клубу організувала дві серії викладів з різних галузей українознавства. Професори і доценти вищих українських шкіл у ЧСР прочитали для членів української колонії у Празі 21 лекцію. У лютому-травні щонеділі в Подебрадах поважні викладачі прочитали лекції на такі теми: «Головні моменти української історії» (доц. П. Феденко), «Властивості української мови» (проф. В. Сімович, 2 лекції), «Україна – Росія в їхніх економічних взаємовідносинах» (проф. В. Тимошенко), «Українське народне господарство за часів совітської влади» (доц. В. Садовський), «Українське мистецтво: будівництво» (проф. С. Тимошенко, 2 лекції), «Історія української національної думки» (проф. О. Лотоцький), «Світова думка про Україну» (доц. І. Бочковський), «Українська церква» (проф. О. Лотоцький), «Нація та держава в історії України» (М. Славінський), «Головні моменти української філософської думки» (проф. Д. Чижевський), «Українське мистецтво: головні періоди українського театру» (проф. Д. Антонович)⁴¹.

Наприкінці товариських сходів часто відбувалися літературно-музичні виступи, в яких брали участь відомі літератори, поети, артисти, музиканти – В. Барвінський, Б. Гомзін, Н. Дорошенко, Л. Дяконенко, Д. Левитський (Левицький), Н. Ліндфорс, Є. Маланюк, О. Маланюк, С. Нагірна, Нестор Ніжанківський, Олександр Олесь, Л. Садов-

ська, М. Славінська, брати Самоїловичі, Р. Сімонович, О. Стефанович, М. Теліга, Український академічний хор під керівництвом Платоніди Щуровської-Россіневич та ін.⁴² Крім того, організовувалися вечірки, забави. У 1926–1935 рр. відбулося 9 таких заходів⁴³.

Другим важливим завданням УРДК була участь у різноманітних сферах громадсько-політичного життя української еміграції. Клуб завжди підтримував акції різних громадських організацій у загальнонаціональних справах. Так, наприкінці 1929 р. УРДК приєднався до акції протесту Українського об'єднання у ЧСР щодо означення національності у паспортах, виданих Нансенівським комісаріатом у справах емігрантів. Обидві організації вимагали визнати українців як окрему націю із зазначенням цього у паспортах⁴⁴. У звіті управи Клубу за 1930 р. зазначалося, що УРДК підтримував акції протесту проти терору в Україні і «судового процесу 45»⁴⁵, заходи Головної Ради щодо об'єднання еміграції і стягнення національного податку, приєднався до акцій протесту Українського товариства Ліги Націй щодо захисту національних прав українського населення Східної Галичини, привітав інші емігрантські організації у зв'язку з 30-літнім ювілеєм виникнення Револьюційної української партії, погодився на обмін доповідями і рефератами, що читалися у Празі, з іншими громадсько-політичними організаціями. У звіті наголошувалося, що управа Клубу «в своїй діяльності весь час трималася суто державницько-національної лінії, уникаючи будь яких ухилів у бік вузької груповості, а тим більш дешевої демагогії, разом з тим дбаючи про можливу консолідацію живих національних сил»⁴⁶. До цієї сфери діяльності Клубу можна віднести і справу відзначення 50-літнього ювілею відомого українського поета Олександра Олеся (Олександра Івановича Кандиби). Він не тільки матеріально, а й організаційно сприяв реалізації цього заходу. Його зусиллями ліквідовано борг поета фірмі Шенкера у 10 тис. чеських крон за склад книжок, зібрано понад 4100 крон на подарунок Олеся та виділено кошти на друкування збірки його нових творів з авторським підписом, яка потім розповсюджувалася серед українських бібліотек різних країн⁴⁷. Зауважимо, що значну роль у реалізації цих заходів відіграв Кость Адрианович. З його ініціативи було створено організаційну комісію щодо святкування ювілею, він особисто доклав чимало зусиль у справі погашення боргу поета, сприяв залученню до збирання коштів на придбання ювілейного дару Олеся різних громадських організацій Європи і Америки та влаштуванню урочистого святкування ювілею.

Клуб прилучився також до справи створення Комітету допомоги голодуючим в Україні⁴⁸. Його участь полягала, по-перше, у підтримці ініціативи Генеральної Ради у Франції щодо створення Центрального комітету допомоги голодуючим на Україні на чолі з О. Шульгиним. Наприкінці 1928 р. до акції долучилися Український Центральний Комітет у Варшаві, Український громадський комітет у Празі, Український допомогивий комітет у Румунії (його головою на той час залишався К. Мацієвич). По-друге, Клуб сприяв залученню до збирання коштів студентів і викладачів українських вищих шкіл у ЧСР. Кость Адрианович проводив таку роботу в Українській господарській академії в Подебрадах, П. Феденко – в Українському вільному університеті та Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова у Празі⁴⁹. По-третє, до складу Центрального комітету допомоги голодуючим в Україні від УРДК було обрано К. Мацієвича, І. Мірного, Ст. Сірополка, П. Феденка та Є. Вирового⁵⁰. По-четверте, у 1929 р. Клуб зобов'язався перерахувати Комітету одноразово 50 і щомісяця 15 чеських крон із коштів національного оподаткування⁵¹.

У середині 1930-х рр. Клуб брав участь у спільних заходах емігрантських громадських організацій. У 1934–1935-х рр. він підтримував акцію Товариства прихильників Української господарської академії проти ліквідації цього навчального закладу та діяльність Головної еміграційної ради зі стягнення національного податку, брав участь у скликанні та проведенні Головною еміграційною радою конференції (лютий 1934 р.), Всеукраїнського національного конгресу, у роботі комітетів (з ушанування пам'яті М. Грушевського, з організації ювілейної академії до 85-річчя з дня народження Т. Масарика, із зустрічі делегатів на Український жіночий конгрес), організовував спільно з іншими організаціями національні заходи, наприклад, Шевченківське свято⁵².

Важливе завдання УРДК – працевлаштування своїх членів, випускників українських вищих шкіл та українців-емігрантів. Зцією метою у 1927 р. Клуб відкрив Бюро праці. Ще напередодні створення цього підрозділу О. Лотоцький вів бесіди з поважними діячами української еміграції про працевлаштування співвітчизників. Так, на початку 1927 р. він мав про це розмови з генералом Володимиром Сікевичем, який мешкав тоді у Канаді, та головою Українського допомогивого комітету у Румунії Костем Мацієвичем. Обидва зголосилися допомогти у цій справі⁵³. 3 квітня 1929 р. Бюро праці діяло під егідою УРДК та Українського

об'єднання в ЧСР. У 1928–1935 р. його головою був К. Мацієвич, секретарем – Б. Бутовський. Членами (референтами) Бюро в різний час були О. Безпалко, Є. Гловінський, К. Дудар (Дударів), Зайців, О. Кандиба (Ольжич), П. Козирський, М. Миколаєнко, В. Садовський. У Подєбрадах Бюро мало своє відділення.

З 1927 р. по 1 січня 1936 р. Бюро праці допомогло 318 особам, у тому числі 25-м було надано позички для переїзду в інші країни, 179-м – візи, 114-ти здобуто посади. Найкраще справи йшли у 1927–1930 рр., коли позичками Бюро скористалися 19 чоловік (76% від загальної кількості бажаних отримати цю послугу), візи отримала 171 особа (95,5%), посади здобули 114 чоловік (100%)⁵⁴. Більшість із тих, хто шукав роботу поза межами ЧСР, прямували здебільшого в Польщу, а також у Бельгію, Румунію, Францію та США. У 1929 р. у Польщі працевлаштовано 30 чоловік, у Франції на вагоноремонтний завод у Ліоні – 7 чоловік. Надано візи до Польщі 42-м особам, Румунії – 3-м. Всі знайшли роботу. Позички для переїзду в інші країни отримало 8 чоловік, у тому числі 2 – у Польщу, 2 – у Францію і 4 – в Америку⁵⁵. Знаходили роботу переважно інженери, таксатори, агрономи, меліоратори і лісівники, попиту на фахівців гуманітарного профілю майже не було. У 1930 р. на посади у державних підприємствах у Польщі було влаштовано 3 чоловіки, надано віз 40-ка особам, у тому числі 34-м до Польщі, одному до Франції і п'ятьом до Румунії. Позички для переїзду в США здобули 6 чоловік, Бразилію – 2 особи⁵⁶.

Кошти для надання позичок Бюро праці отримувало двома шляхами. По-перше, наприкінці 1928 р. було створено допомогивий фонд, що формувався з обов'язкового податку на тих, хто був працевлаштований за межами ЧСР за допомогою Бюро праці. На 1 січня 1930 р. фонд мав 1219 чеських крон, 1931 р. – 900, у 1932 р. його кошти було цілковито вичерпано⁵⁷. По-друге, завдяки зусиллям О. Шультіна Бюро праці налагодило стосунки з Нансенівським комісаріатом у справах емігрантів при Лізі Націй. З 1929 р. кошти від цієї організації почали надходити до Бюро праці. Комісаріат надавав їх лише під гарантії певних організацій. У ЧСР такою організацією був Український республікансько-демократичний клуб. Співпраця Бюро з представництвом комісаріату у Празі на чолі із Гессен тривала і в наступні роки.

Проте виникали і негаразди. Люди, які виїжджали на роботу в інші країни, не повертали позички, тому у Бюро виникали проблеми щодо здійснення цієї операції в майбутньому і повернення коштів Нансенівському комісаріату. У звіті Бюро

праці за 1932 р. К. Мацієвич зазначав, що «наші клієнти не виконують тих зобов'язань, які дають в хвили, коли потребують допомоги Бюро праці. Так із допомогивого фонду Бюро видано позик на суму біля 1500 Кч. (чеських крон – В. В.), деякі позики видано ще в 1929 році. Але до цього часу не можна їх стягнути. (Особи, що випозичили гроші перебувають за кордоном, не дають своїх адрес, так що навіть листами не можна нагадати їм про їх обов'язок). Ця недбайливість, коли не сказати більше, наших клієнтів шкодить тим особам, котрі би тепер потребували на нагальні потреби часто мінімальної суми 50–100 Кч., але на жаль Бюро праці є безрадне, бо фонд цілковито вичерпано. В минулому році з допомогою фонду було видано останню позику в розмірі 300 Кч на подорож на студії до Бельгії»⁵⁸.

Керівництво Бюро праці шукало нові засоби для вирішення справи працевлаштування співвітчизників. Воно намагалося викликати зацікавленість емігрантів у заснуванні власних підприємств чи ремісничих майстерень. У зв'язку із заборонаю емігрантам під час економічної кризи в'їзду до США за сприяння Бюро Нансенівський офіс переорієнтував свою роботу саме на цю справу. З цією метою Бюро здобуло дві позички у сумі 6 тис. і 3 тис. чеських крон, а за сприяння Українського жіночого союзу – позичку на суму 1 тис. швейцарських франків. Крім того, Бюро праці спільно з Українським об'єднанням намагалося заручитися підтримкою Нансенівського комісаріату у справі надання коштів (44 тис. чеських крон) для допомоги хворим і безробітним у Подєбрадах⁵⁹. Проте відчутних наслідків ці заходи не дали.

Погіршення справи із працевлаштуванням на початку 30-х рр. пояснювалося тим, що із загостренням світової економічної кризи та зростанням безробіття кожна країна намагалася захистити свій ринок праці. В цих умовах працевлаштування емігрантів ставало неможливим. Крім того, емігрантів і звільняли з роботи в першу чергу. Тому в середині 30-х рр., за визначенням керівництва УРДК, «діяльність Бюро праці припинилась. Спричинилась до цього гостра світова економічна криза, яка абсолютно виключає які-будь заходи Бюро праці в напрямі влаштування українських емігрантів на посади, як то було в добах господарської кон'юнктури»⁶⁰.

Клуб намагався матеріально підтримувати просвітницькі організації. У 1930 р. Товариству «Рідна мова» у Ржевицях було надано субвенцію на допомогу учням місцевої української гімназії, які не отримували стипендії. Щомісяця УРДК виділяв таку субвенцію у розмірі 50 чеських крон⁶¹.

Клуб намагався створити і власне Бюро преси. На початку 1929 р. його управа доручила П. Феденку зайнятися цією справою. До її реалізації долучили Костя Осауленка та Бориса Бутовського⁶². Того року Бюро преси не було створено, проте К. Осауленко та Б. Бутовський опублікували низку статей про українське питання та поточні проблеми української еміграції у чеській пресі. Було вирішено видавати двічі на місяць бюлетень чеською мовою для чеської преси, збирати й опрацьовувати усі публікації на українські теми та про Україну у чеських засобах масової інформації з метою спростування неправдивої інформації⁶³. Керівництво Клубу ставило завдання на зближення українських емігрантів з чеським громадянством. «Донині, – зазначалося на звичайних загальних зборах УРДК, що відбулися 17 січня 1929 р., – цього не досягла ні одна з існуючих українських організацій. 3) Крім місцевих сил чеських й українських притягнути для співпраці визначних діячів з широко відомими іменами. 4) Систематичне інформування чеського громадянства про українську працю, тим більш необхідного, що тут не існує Бюро преси й пропаганди, наслідком чого бракує відповідних систематичних інформацій в чехословацькій пресі. Друге було би потрібно закласти при Клубі таке невелике Бюро... 6) необхідно zorganizувати невелику українську культурну виставку, для якої зібрати та представити ширшому огляду працю української еміграції»⁶⁴.

На жаль, і в 1930 р. Бюро преси не було створено, хоча його склад і визначився. У березні цього року він був таким: К. Мацієвич, Б. Бутовський, К. Осауленко, В. Садовський та С. Шишковський⁶⁵. Навесні 1932 р. управа Клубу знову порушила питання про заснування Бюро преси. Відповідальність за його реалізацію покладалася на М. Славінського та К. Мацієвича. Було запропоновано налагодити зв'язки з Союзом чеських журналістів⁶⁶. Проте, як свідчать архівні документи, справа створення Бюро преси так і не знайшла свого остаточного вирішення.

У 1935 р. прізвище Костя Адриановича в документах майже не згадується. Вірогідно, це було пов'язано, по-перше, з певним занепадом Клубу, у тому числі й через брак коштів, по-друге, з тим, що у 1936 р. К. Мацієвич очолив Українську наукову асоціацію у Празі.

Український республікансько-демократичний клуб припинив своє існування наприкінці 1930-х років.

Протягом більш ніж 10-річного існування він здійснював важливу роль у справі підтримки діяльності Державного Центру УНР і Української

радикально-демократичної партії, організації культурно-освітньої роботи серед своїх членів та широкого загалу української еміграції. Спільно з Українським об'єднанням у ЧСР Клуб надавав організаційну і матеріальну допомогу у справі працевлаштування українців-емігрантів у країнах Європи й Америки, налагоджував зв'язки з іншими українськими громадсько-політичними організаціями з метою вирішення нагальних потреб української еміграції. Він намагався поширювати у чеській пресі незаангажовану інформацію про Україну й українську громаду у ЧСР. Провідну роль у здійсненні цих акцій Клубу відіграв його другий голова Кость Адрианович Мацієвич. Сподіваємося, що сказане про акції УРДК у цій статті спонукає дослідників до з'ясування нових напрямків діяльності Клубу і його структурних підрозділів та ролі окремих його членів і керівників.

¹ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1495; Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. М. Романюка. – Вип. III. – Львів, 1996. – С. 211–213; *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник. – К., 1998. – С. 126–127; Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. 2-ге видання. – Суми, 2004. – С. 298; Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. – Т. 2. – К., 2004.

² *Винниченко В.* Відродження нації: У 3 ч. – К., 1990; *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923. В 2 т. – К., 2002; *Іванів В.* Стежками життя (Спогади). – Кн. V. На чужині. – Новий Ульм, 1962; *Мазепа І.* Україна в огні і революції. – К., 2003; *Марголін А.* Украина и политика Антанты // Революция по мемуарам белых / Сост. С. А. Алексеев. – М.; Л., 1930; *Онацький Є.* По похилій площі. Записки журналіста і дипломата. Ч. 1. – Мюнхен, 1944; Визвольні змагання очима контррозвідника (Документальна спадщина *Миколи Чеботаріва*). – К., 2004; *Чикаленко Є.* Щоденник: У 2 т. – Т. 2: (1918–1919). – К., 2004; *Він же.* Щоденник, 1919–1920. – К.; Нью-Йорк, 2005 та ін.

³ *Будрин П. В.* Предисловие ко 2-му полутому IV тома «Народной Энциклопедии» (Земледелие) // Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Т. IV. Сельское хозяйство. 2 полутом. Земледелие. – М., 1912. – С. V–VI; *Макаров Н.* Крестьянское хозяйство и его эволюция. – М., 1910. – С. 46–47; *Чаянов А. В.* Основные линии развития русской сельскохозяйственной мысли за два века. – М., 1927; Основные идеи и методы работы общественной агрономии // *Он же.* Избранные произведения: Сб. / Сост. Е. В. Серова. – М., 1989. – С. 57–180 та ін.

⁴ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964; *Витар Б.* Матеріали до історії економічних дослідів (1919–1964). – Мюнхен, 1965.

⁵ *Кабанов В. В.* Школа Чаянова, или организационно-производственное направление русской экономической мысли // История СССР. – М., 1990. – № 6. – С. 86–99; *Горкіна Л. П., Тимочко Н. О.* Историчні витоки та методологічні засади кооперативної школи О. В. Чаянова // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 71–78.

⁶ Плисюк В. Кость Мацієвич // Українські кооператори (історичні нариси). – Львів, 1999. – Кн. 1. – С. 218–222.

⁷ Власенко В. М. Агроном і дипломат. Штрихи до біографії Костя Мацієвича // Політика і час. – К., 2002. – № 10. – С. 78–86; Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. – К., 2004. – С. 210–227.

⁸ Власенко В. М. Науковий доробок К. Мацієвича на сторінках петербурзького журналу «Земское дело» // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2005. – Вип. X. – С. 180–190; До творчої спадщини Костя Мацієвича / Передмова, упорядкування і коментарі В. М. Власенка // Сумська старовина. – 2006. – № XVIII–XIX. – С. 48–64.

⁹ Власенко В. Штрихи до портрета Костя Мацієвича // Сумська старовина. – 1997. – № 1. – С. 25–30; Стрельський Г. В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.). Біографічний довідник. – К., 2000. – С. 23–24; Власенко В. М. Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. Сер.: Гуманітарні науки. – Львів, 2002. – Вип. 4. – С. 67–78;

¹⁰ ЦДАВО України, ф. 4376, оп. 1, спр. 1, арк. 1–5.

¹¹ Там само, спр. 2, арк. 93, 210.

¹² Там само, арк. 20, 21; Наріжний Симон. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – С. 86.

¹³ Дані щодо кількості учасників установчих зборів різняться. В архівних документах наводяться дві цифри – 33 і 38. Див.: ЦДАВО України, ф. 4376, оп. 1, спр. 2, арк. 93, 210.

¹⁴ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. – С. 86; Троциньський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – С. 72.

¹⁵ ЦДАВО України, ф. 4376, оп. 1, спр. 3, арк. 20.

¹⁶ Там само, спр. 2, арк. 13, 38, 47, 93.

¹⁷ Там само, арк. 80.

¹⁸ Там само, арк. 13.

¹⁹ Там само, арк. 131 зв.

²⁰ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3412; Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. – С. 80.

²¹ ЦДАВО України, ф. 4376, оп. 1, спр. 2, арк. 95–95 зв.

²² Там само, спр. 2, арк. 22.

²³ Там само, спр. 3, арк. 85.

²⁴ Там само, спр. 2, арк. 86, 113.

²⁵ Там само, арк. 86; спр. 10, арк. 14.

²⁶ Там само, арк. 86; спр. 4, арк. 3 зв.

²⁷ Там само, спр. 10, арк. 2.

²⁸ Там само, спр. 2, арк. 113.

²⁹ Там само, арк. 114.

³⁰ Там само, спр. 2, арк. 70.

³¹ Там само, арк. 40.

³² Там само, арк. 16.

³³ Там само, арк. 22.

³⁴ Там само, спр. 3, арк. 17.

³⁵ Там само, арк. 82, 94.

³⁶ Там само, спр. 2, арк. 128 зв.

³⁷ Там само, арк. 86.

³⁸ Там само, арк. 15, 40, 69; Стрелець В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець XIX століття – 1939 рік). – К., 2002. – С. 285.

³⁹ Там само, спр. 3, арк. 129, 138–139.

⁴⁰ Там само, спр. 2, арк. 81. Йдеться про судовий процес над групою української інтелігенції, яка звинувачувалася у створенні «Спілки визволення України».

⁴¹ Там само, арк. 129 зв.

⁴² Там само, арк. 69, 86, 128 зв., 129; спр. 3, арк. 54; спр. 4, арк. 8.

⁴³ Там само, арк. 22.

⁴⁴ Там само, спр. 3, арк. 171.

⁴⁵ Йдеться про судовий процес над групою української інтелігенції, яка звинувачувалася у створенні «Спілки визволення України». Засуджено було 45 чоловік.

⁴⁶ Там само, спр. 2, арк. 83.

⁴⁷ Там само. Детальніше про взаємовідносини УРДК й О.Олеся див.: Власенко В. М. Український республікансько-демократичний клуб у Празі й Олександр Олесь // Сумська старовина. – 2006. – № XX.

⁴⁸ Такий комітет існував з 1922 р. Його керівництво перебувало у Берліні. З часом комітет майже припинив свою діяльність. Наприкінці 1920-х років з ініціативи кількох українських емігрантських організацій його робота відновилася.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 4376, оп. 1, спр. 3, арк. 89–90, 98.

⁵⁰ Там само, арк. 103.

⁵¹ Там само, спр. 2, арк. 131 зв.

⁵² Там само, арк. 18.

⁵³ Там само, спр. 3, арк. 34.

⁵⁴ Там само, спр. 2, арк. 25.

⁵⁵ Там само, арк. 124–124 зв.

⁵⁶ Там само, арк. 82, 84–85.

⁵⁷ Там само, арк. 54, 82, 84–85.

⁵⁸ Там само, арк. 53–54.

⁵⁹ Там само, арк. 52.

⁶⁰ Там само, арк. 18–19.

⁶¹ Там само, спр. 4, арк. 8.

⁶² Там само, спр. 3, арк. 123.

⁶³ Там само, спр. 2, арк. 117.

⁶⁴ Там само, арк. 131–131 зв.

⁶⁵ Там само, спр. 4, арк. 6.

⁶⁶ Там само, арк. 42 зв, 44.

Андрій Чуткий

КИЇВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ

Сучасна вітчизняна історична (та й економічна) наука знову надає ваги вивченню економічної складової історичного поступу суспільства. Вчені звертаються до спадщини дореволюційних вчених, а також залучають праці закордонних спеціалістів у цій сфері наукових студій. Проте ще й досі

слабко вивчено історію власне економічної освіти. Натомість вона є невід'ємною складовою економічної історії і знання її може значною мірою допомогти кращому розумінню останньої.

Саме цій складовій економічної історії й присвячено цю статтю, точніше – найстарішому вузу